

Marjolijn van Heemstra

En we noemen hem

En we noemen hem

Marjolijn van Heemstra

EN WE
NOEMEN HEM

DAS MAG UITGEVERS

Marjolijn van Heemstra (1981)
is theatermaker, dichter en schrijver.

Eerste druk: april 2017

© 2017, Marjolijn van Heemstra

Ontwerp: Lyanne Tonk

Productiebegeleiding: Tim Beijer

Auteursfoto: Maarten van der Kamp

NUR 301

www.marjolijnvanheemstra.nl

www.dasmag.nl

Voor Eyse en natuurlijk ook voor David

‘In talking about the past we lie with every breath
we draw.’

William Maxwell, *So Long, See You Tomorrow*

Als ik geen achttien was geworden twaalf jaar nadat een verre oom in zijn bungalow in Spanje zijn einde voelde naderen, als hij niet kinderloos was geweest en vlak voor zijn dood vol heimwee naar een leven dat hij nooit had gehad, als hij niet om die reden zijn ring, zijn enige sieraad, naar mijn oma had gestuurd met de opdracht hem aan een toekomstige naamgenoot in de familie te schenken, als mijn oma op mijn achttiende verjaardag niet vergeten was een cadeau voor me te kopen en ik die dag niet bij haar op bezoek was gegaan, als zij niet nerveus om zich heen had gekeken of ze ergens nog iets had liggen wat in de verste verte op een cadeau leek, als haar oog niet op het zwarte leren doosje was gevallen met daarin de ring die al twaalf jaar op de juiste vinger lag te wachten, als ik mezelf niet had opgezadeld met een belofte waardoor mijn eerste zwangerschap volledig in het teken zou staan van een bomaanslag op 5 december 1946, dan was dit verhaal de kleine, spiegelgladde mythe gebleven die het zeventig jaar lang is geweest.

NOG 27 WEKEN

‘We noemen hem Frans,’ zeg ik, ‘Frans Julius Johan.’

Ik schrik van het volume van mijn stem.

D lacht. ‘Je hoeft niet te schreeuwen, ik sta naast je.’

Hij opent het portier van de auto. ‘Moet ik je helpen?’

‘Ik ben zwanger, niet gehandicapt.’

Grinnikend loopt hij naar de bestuurderskant. Voordat hij instapt klopt hij twee keer op het dak van de auto. Bijgeloof. D denkt dat je bij te veel geluk het ongeluk moet bezweren. Ik probeer me opgelucht te voelen. De onzekere weken zijn voorbij, er klopt een hart, er groeit een kind. Maar met de opluchting nestelt zich ook een angst in mijn borst, de angst die door mijn lichaam sluipt sinds het helderblauwe kruis op de zwangerschapstest verscheen. Het is een dreigende leegte die met de baby lijkt mee te groeien. Groot en wit als de kaart van Antarctica die een vriend mij vorig jaar voor mijn verjaardag gaf. Een gigantisch vlak met de naam van het gebied linksboven, de schaal rechtsonder en verder niks. Geen pad, geen meer, geen dorp. De vriend vond het de mooiste kaart die hij ooit gezien had, maar ik kreeg er kippenvel van. Sinds we de

weken aftellen spookt dat witte vel door mijn hoofd, die angstaanjagende combinatie van iets en niets.

Ik laat me in de stoel zakken, de stekende pijn in mijn heupen verbijtend. Dertien weken zwanger en nu al een instabiel bekken. Als D naast me neerploft wijst hij naar het fotomapje dat ik tussen mijn handen klem. ‘Laat nog één keer zien.’ Samen bekijken we de beelden die de echoscopist voor ons printte (‘Nieuwe kiekjes van jullie kindje!’) nadat ze de lichte vlekken op het scherm had benoemd. Een arm, een maag, een pompend hart, ons kind dat zich in stralende delen openbaarde. Ik knikte braaf bij alles wat ze opsomde maar kon niets menselijks ontdekken in de vormen die door het duister zweefden. Het leken primitieve wezens in de oersoep. De foto’s in het mapje doen me denken aan een nachtelijk mistlandschap. D bladert erdoorheen, ik weet welke afbeelding hij zoekt, die met twee lange vlekken (benen) en een kleine uitstulping daartussenin. De foto waarbij de echoscopist ‘Overduidelijk een zoon!’ riep.

D was opgelucht. De mogelijkheid van een meisje joeg hem angst aan. Veel te kwetsbaar. Ik vrees precies het tegenovergestelde. Jongens, las ik ooit, sterven vaker een roekeloze dood – auto’s, alcohol, oorlog, vuurwerk, vechtpartijen.

‘Stil hier,’ mompelt D. Hij steekt de sleutel in het contact en stemt de radio af op 10 Gold, zijn favoriete zender. Als hij de foto heeft gevonden volgt hij met een vinger de contouren van de vlekken en broemt tevreden mee met Elton John. Ik kijk naar mijn handen,

naar de dikke gouden ring met de blauwe steen die mijn oma op mijn achttiende verjaardag met een plechtig gezicht om mijn middelvinger schoof, waarbij ze mij liet beloven mijn eerste zoon te vernoemen naar de familieheld van wie de ring afkomstig was. Ze sprak zijn naam uit alsof ze een geheim onthulde. Frans Julius Johan. Het was de eerste keer dat ik zijn echte naam hoorde, ik kende alleen de geuzentitel die de familie hem gaf: bommenneef. De verzetsheld die een jaar na de oorlog een dodelijke aanslag pleegde op een niet-veroordeelde NSB'er omdat hij niet kon leven met de gedachte dat er geen rechtvaardigheid bestond. Zijn laatste wens, zei mijn oma, was zijn ring aan de vinger van een naamgenoot. 'Dit ding ligt hier al twaalf jaar in de kast. En we kunnen eeuwig wachten tot er in deze familie eindelijk een naamgenoot geboren wordt, maar ik kan hem ook gewoon aan jou geven en afspreken dat jij je eerste zoon vernoemt.'

'We noemen hem Frans.' Weer die vreemde, luide stem. 'Frans Julius Johan.'

D kijkt vrolijk op van het mapje. 'Horen we niet maandenlang te twijfelen over een naam, laat staan over drie voornamen?'

Ik schud mijn hoofd. Geen twijfel. 'We noemen hem naar bommenneef. Deze tijd kan wel wat opoffering en moed gebruiken.'

D kijkt me verbaasd aan. 'Meen je dit echt? Ik dacht dat die vernoeming, die hele bommenneef, meer een' – hij zoekt naar woorden – 'een goed verhaal was, voor feestjes en zo. Niet iets wat je echt wilde.'

Hij heeft gelijk. Zo'n verhaal was het. De perfecte anekdote voor halfdronken discussies over geweld en rechtvaardigheid, de geschiedenis van de held naar wie ik mijn zoon zou vernoemen, ooit. En eerlijk is eerlijk, ook vaak gewoon een poging gesprekspartners te imponeren met mijn illustere familieverleden, wanneer ze vroegen naar die opvallende ring aan mijn middelvinger. Vijftien jaar lang is het een vrijblijvend verhaal geweest, voelde bommenneef net zo ver en onwerkelijk als de zoon die ik naar hem zou vernoemen. De een bestond niet meer, de ander nog niet. Er was alleen het verhaal dat de twee mogelijkheden verbond. Maar nu de mogelijke zoon zich aandient als een grote, onbekende werkelijkheid heb ik een legenda nodig. Een naam die zorgt voor de juiste verhoudingen, een verhaal om het witte gat op te vullen. En dit is het perfecte verhaal. Een held als blauwdruk voor mijn zoon.

Ik kijk weer naar de foto's en even lijkt bommenneef daar in het donker te drijven. Half opgeslokt door de geschiedenis, verlangend naar licht en leven. Ik heb geen zin om D over Antarctica te vertellen. Ik wil deze dag niet verpesten met mijn angst voor het onbekende. D start de auto en rijdt ons weg van de parkeerplaats.

'Het was zijn laatste wens,' zeg ik.

'Maar die bommenneef is al bijna dertig jaar dood.'

'Ik heb het mijn oma beloofd.'

'Ook dood,' lacht D.

'Wat is erop tegen?'

‘Ik ken mooiere namen.’

‘Het gaat me om het verhaal achter de naam.’

‘Maar je weet bijna niets over hem.’

Ik leg ons mistlandschap op het dashboard.

D heeft weer gelijk. Wat ik weet laat zich in één zin samenvatten. Verzetsheld brengt op sinterklaasavond een bom verpakt als surprise naar een voormalige NSB’er.

Ik schrijf ‘bom’ maar in de familieoverlevering was de bom steevast een ‘bommetje’, de NSB’er was ‘een landverraaiër’ en bommenneef ‘een boefje’. Het was de generatie van mijn grootouders die de geschiedenis levend hield, het verhaal op elke gelegenheid herhaalde voor wie het maar wilde horen. Boefje verrast landverraaiër met bommetje.

Een verhaal vol verkleinwoorden waar mijn oma er nog twee aan toevoegde: boontje en loontje.

Zij was het die me op mijn zevende voor het eerst over bommenneef vertelde. We waren in Den Haag, op weg naar een borrel bij een van haar honderden vriendinnen, of naar de Bonneterie, ik weet het niet meer. Ze nam mij – als enige van de tien kleinkinderen – vaak mee op haar tripjes. Waarschijnlijk omdat ik het soort kind was dat je makkelijk een uur met wat potloden en papier onder een tafel kwijt kon, maar ook omdat ik naar haar vernoemd was. Ik zag hoe ze ervan genoot als ik me voorstelde. ‘Net als ik!’ riep ze dan, alsof het steeds opnieuw een volstreekte verrassing was dat er een kleine variant van haar bestond. Ik weet niet of we toevallig langs de

Prinsegracht kwamen of dat we er speciaal voor waren omgereden, maar we stonden voor een grachtenpand, mijn oma wees me de deur waar het bommetje was afgeleverd en vertelde me over onze familieheld. Ze wees me op de kleur van de gevel, een paar tinten lichter dan die van de gevels ernaast. ‘Zie je, ze hebben dit huis opnieuw moeten bouwen.’ Ze besloot het verhaal met een opgewekt ‘Boontje komt om zijn loontje’. Ik was zeven en had geen idee wie boontje was en om wat voor loontje hij kwam, maar ik knikte omdat het klonk als iets wat klopte. De kracht van volrijm, begreep ik later. Spoed en goed. Eert en weerd.

Sindsdien heb ik het verhaaltje van bommenneef vaak herhaald, en hoe vaker ik dat deed, hoe gedetailleerder het werd.

In groep zes hield ik er zelfs een grotendeels verzonnen spreekbeurt over. De ‘landverraaiër’ was in mijn versie uitgegroeid tot een groep van twaalf NSB’ers die op die sinterklaasavond met zijn allen het bompakket van mijn superroom openden en toen – vier, drie, twee, één! – in duizend stukken de lucht in vloegen. Ik had voor de spiegel thuis geoefend: het aftellen zachtjes, met een stem vol ingehouden spanning en daarna de ontploffing. Met grote, dramatische gebaren werkte ik mezelf – vier, drie, twee, één! – naar de grond, waar ik voor dood bleef liggen wachten op applaus. Ik kreeg een negen en een staande ovatie van de klas. De directe verwantschap met een held van zulk formaat leverde me bovendien een maandenlange verkering op met de populairste jongen van de

school. En hoewel de gebeurtenis een uitkomst was van toevalligheden – een verjaardag, een vergeten cadeau, een overlijden twaalf jaar eerder – leek het erven van de ring op mijn achttiende verjaardag volstrekt logisch. Historische rechtvaardigheid, volrijm.

‘Nou?’ D kijkt me vragend aan. We rijden onze buurt in. Soepel manoeuvreert hij de auto door de smalle straten.

Misschien is het onzin me nu zo vast te klampen aan een oude held, een rijmpje uit mijn kindertijd. Maar als D vraagt welke foto uit het echomapje we op de ijskast zullen hangen voel ik onder mijn navel weer die uitgestrekte leegte.

‘Ik weet weinig, ja. Maar ik ga het uitzoeken.’

D lacht zijn grote, aanstekelijke lach, de lach waarmee hij gecast werd voor een Mentos-reclame die nu al vijf jaar lang op primetime tv wordt uitgezonden. *The Freshmaker*. Ik hou van die lach, van de zorgeloosheid waarmee hij antwoordt dat ik dan maar snel moet beginnen met zoeken.

NOG 26 WEKEN

Waar begint een heldenverhaal? Bij het kwaad dat overwonnen wordt? Bij de daad? Bij de held? Bij de moed die vereist is om te doen wat nodig is en jezelf op het spel te zetten? En waar begint de moed? Bij de onrechtvaardigheid? Bij de angst? Bij het verlangen hem te strikken, in het volle licht te bekijken, te kunnen zeggen: ik ben niet bang?

Op zoek naar informatie over het leven van bommenneef bel ik de oudste tante in onze familie. Het telefoontje zet een tamtam in werking van welgestelde bejaarden die bommenneef hebben gekend of mensen kennen die hem kenden. In razend tempo wordt het nieuws van mijn zoektocht doorgetrommeld naar de koffiekamers van serviceflats en de kantines van golfclubs.

Elke dag komen er nieuwe snippers informatie binnen, via telefoon, mail en ouderwetse post. Ik besluit twee mappen te maken: 'Feiten' en 'Overig'. De eerste blijft beperkt tot een enkel document dat niet meer dan een paar zinnen telt. Frans Julius Johan

werd in 1909 geboren in Haarlem en stierf in 1987. Hij was een achterneef van mijn opa. Hij had twee oudere zussen die inmiddels beiden overleden zijn, zijn vader was militair, zijn moeder stierf jong. Hij werkte als adviseur bij Staalglas Amsterdam en als vertegenwoordiger voor Citroën. Na de oorlog werd hij hoofd van de gemotoriseerde dienst van de kazerne in Den Haag. Bijna alles wat ik binnenkrijg komt terecht in de tweede map, een bonte verzameling documenten: herinneringen, geruchten, losse flarden met witregels ertussen.

De kinderen van zijn zussen – zijn meest nabije familie – lijken het minst van hem te weten. Ze zagen bommenneef maar weinig. Niemand van zijn directe neven en nichten weet me meer over de aanslag te vertellen. Het is de periferie van verre familie en vage bekenden waarin de meeste herinneringen aan hem leven. Alsof er afstand nodig was om hem echt te kennen.

Iemand vertelt hoe Frans om zijn woonboot zwom – met langzame slagen, als een slome kikker –, iemand vertelt dat hij zichzelf bijna te pletter reed tijdens de autorally van Monte Carlo in 1936, iemand weet zeker dat hij veroordeeld werd voor de aanslag en in een gevangenis in Leeuwarden op de vuist ging met een celgenoot die vastzat omdat hij niet wilde vechten in Nederlands-Indië ('communistisch tuig' noemde Frans de dienstweigeraars), iemand weet zeker dat hij met de aanslag is weggekomen, iemand zegt dat Juliana hem gratie gaf, iemand zegt dat hij zelfmoord pleegde in zijn cel, verschillende mensen

zeggen dat hij in Spanje is geëindigd, wat ik in verband met die aanslag op sinterklaasavond bijna te flauw vind om te geloven. Een nicht van mijn opa omschrijft Frans als een casanova, knap en donker, ‘de hartenbreker van Haarlem’. Een oom zegt dat hij kort en gedrongen was. Niemand heeft foto’s.

Ik kom erachter dat er verschillende varianten zijn op de legende over het bommetje. Een zachtaardige oom is ervan overtuigd dat de NSB’er op slag dood was. ‘Het was bovendien al een heel oude man,’ zegt hij op vergoelijkende toon. Een schandaalbeluste tante weet te vertellen dat de NSB’er na de explosie zwaargewond op de stoep naast de gracht lag, waar hij nog uren voor zijn leven vocht. Iemand zegt dat Frans in opdracht van de regering werkte, een ander dat hij na de aanslag nooit meer een woord heeft gesproken. Elke versie heeft een eigen kleur en smaak met twee onbetwiste hoofdingrediënten: Frans’ heldendom en de welverdiende dood van de schurk. Waarom hij zijn ring uitgerekend naar mijn oma stuurde kan niemand zeggen. Vermoed wordt dat haar rol in de familie de doorslag gaf. Mijn oma was een spin in het web, iemand die erom bekendstond alles te kunnen ritselen. Zelfs een erfgenaam.

Er komen details aan het licht die zijn leven via de meest onverwachte plekken en personen met het mijne verbinden.

Hij kwam in Amsterdamse cafés waar ik ben geweest, liep regelmatig de kade af waarover ik dagelijks naar college fietste. Hij woonde één straat

achter het huis waar ik zestig jaar later mijn eerste kamer huurde. De voormalige kazerne waar een goede vriendin al jaren een atelier heeft blijkt de plek te zijn waar Frans na de oorlog zijn militaire loopbaan begon. Ik dwaal door de gangen waar hij ooit doorheen moet hebben gelopen, kijk voor het eerst aandachtig naar de saaie muren, het grauwe steen en probeer me voor te stellen dat Frans deze tegels heeft aangeraakt, over deze vloer heeft gewandeld. Ik rook een stiekeme sigaret (de laatste, de allerallerlaatste!) uit het raam en denk aan de slakken op het terras van mijn oma vroeger. Hoe ze over de tegels gleden, over de aarde, de planten, ogenschijnlijk van nergens naar nergens, maar als de zon doorbrak glinsterde er plotseling een slijmerig spoor dat de dingen verbond die ze op hun langzame trektocht hadden aangedaan. De zon is doorgebroken en overal glinsteren paden.

D en ik gaan naar het gemeentehuis, hij moet de vrucht erkennen. In de wachtruimte lachen we om die absurde formulering, de vrucht, alsof ik een banaan zal baren. Bij deze zelfde balie moeten we straks de naam vastleggen, als de vrucht een mens is geworden.

D heeft nog altijd zijn bedenkingen bij de vernoeming. Hij zegt dat er toch wel meer helden op deze wereld rondliepen. Floris. Willem. Maurits.

‘Maar dit is onze held,’ zeg ik.

‘Jouw held. Vind je het eigenlijk wel een mooie naam, Frans?’

‘Daar gaat het niet om. Het past. Het klopt.’

D zegt dat een naam uiteindelijk altijd past, dat een naam net zo werkt als een leren schoen die zich vormt naar de voet.

Maar volgens mij is het dus precies andersom. Je groeit als mens naar je naam toe. De naam is de voet.

‘Je maakt het te groot,’ zegt D.

‘Het *is* groot.’

Hij legt zijn hand op mijn buik. ‘Tien centimeter is niet zo groot.’

‘Maar het groeit. Het groeit elke seconde. Over achttien jaar hebben we twee meter mens.’

De nummers op het scherm verspringen, we zijn aan de beurt. De ambtenaar achter de glimmende balie vraagt welke achternaam het wordt. D kijkt mij vragend aan. ‘De mijne toch?’ Ik knik. Zo hebben we het afgesproken. Hij de achternaam, ik de voornaam. Als D zijn handtekening op een formulier heeft gezet feliciteert de ambtenaar ons. ‘Nu is het kind officieel van jullie allebei.’

Thuis ruimen we de rommelkamer op die nu de babykamer wordt. D vindt dat hij een veto heeft, wat de voornaam betreft. Ik vind van niet. Hij vraagt geïrriteerd waarom we ons kind überhaupt zouden vernoemen.

‘Omdat het houvast geeft. Het is een kader, een verhaal waar je in stapt.’

‘En waarom dan dit verhaal?’

‘Omdat het een goed verhaal is, het meest geruststellende verhaal dat ik heb.’

Ik verbaas me over mijn eigen woordkeuze. Geruststellend, is dat het? Als kind gaf het verhaal van bommenneef mij het gevoel dat er rechtvaardigheid bestond. Straf en beloning. De zekerheid dat het goede uiteindelijk overwint.

‘Hij is er nog niet eens,’ zucht D, ‘en je wilt hem nu al geruststellen.’

Ik knik. ‘Zoiets, ja.’

‘Of je wilt jezelf geruststellen.’

‘Ik wil een moreel kompas, een naam waarop je kunt navigeren.’

‘Het is een kind, geen onontdekt gebied.’

Ik zeg niet dat dat nou precies is hoe het wél voelt.

D schudt zijn hoofd, mompelt iets over hormonen en begint met het aan elkaar schroeven van de boven- en onderkant van een grote antieke wieg die we vorige week ophaalden bij een tante en die hij consequent ‘de horrorwieg’ noemt omdat hij de combinatie van het krakende donkere hout en de verschoten roze bloemetjesbekleding op de overkapping angstaanjagend vindt.